

ECONOMIES' HORIZONS
Економічні горизонти

DOI: doi.org/10.31499/2616-5236
Homepage: <http://eh.udpu.edu.ua>

ISSN
2522-9273
(print)
2616-5236
(online)

UDC: 658.8:338

DOI: 10.31499/2616-5236.4(22).2022.267014

*Nataliia Maliarchuk PhD in Economics,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; Department of Marketing,
Management and Business Administration.*

*Olga Chirva Doct. Ec. Sc., Professor
Head of the Department of Education and Humanitarian Policy; Uman City
Council*

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕЗВИЧАЙНИХ
ВИДІВ ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ ВІЙСЬКОВОГО
ТУРИЗМУ**

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF
UNUSUAL TYPES OF TOURISM IN THE TERRITORY OF UKRAINE
AFTER THE END OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AS AN
EXAMPLE OF MILITARY TOURISM**

Анотація. Метою статті є визначення державних заходів щодо формування механізму забезпечення формування якості освіти у закладах вищої освіти. Методи. В ході дослідження використано загальнонаукові методи та підходи, системний підхід, загальнологічні методи дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння), діалектичний метод, метод пізнання, метод об'єктивності,

Розглянуто питання щодо доцільності розвитку військового туризму під час військово-політичного протистояння та після закінчення російсько-української війни.

В умовах сьогодення під час воєнного стану в Україні доцільно робити осмислення розвитку туристичної сфери в ролі суспільного, економічного та соціально атрактора. Питання, пов'язані із визначенням проблем та перспектив розвитку військового туризму є перспективними та потребують подальшого дослідження.

Abstract *The purpose of the article is to determine state measures for the formation of a mechanism for ensuring the formation of the quality of education in institutions of higher education. Methods. In the course of the research, general scientific methods and approaches, a systematic approach, general logical research methods (analysis, synthesis, generalization, comparison), dialectical method, method of cognition, method of objectivity,*

The issue of the feasibility of developing military tourism during the military-political confrontation and after the end of the Russian-Ukrainian war was considered.

In today's conditions during the martial law in Ukraine, it is expedient to understand the development of the tourism sphere in the role of a public, economic and social attractor. Questions related to the identification of problems and prospects for the development of military tourism are promising and require further research.

Key words: *military tourism, memory tourism, The Armed Forces of Ukraine, defense structures, battle sites, museums, memorials*

Ключові слова: *військовий туризм, мілітарі-туризм, туризм пам'яті, ЗСУ, оборонні споруди, місця битв, музеї, меморіали*

1. Вступ. Російсько-українська війна завдала туристичній сфері нашої країни значних втрат: туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився. Замість традиційного розвитку внутрішнього туризму спостерігалась багатомільйонна міграція населення всередині держави, війна спровокувала масовий виїзд громадян України за кордон не пов'язаний із туристичною метою (військові біженці).

Для України, яка з 2014 втягнута у військовий конфлікт Російською Федерацією, важливим є досвід функціонування сфери туризму в державі під час постійних військових конфліктів із сусідами. В умовах постійних загострень військових конфліктів та

поглиблених внаслідок пандемії, потребують з'ясування напрями оптимізації діяльності сфери туризму України. Предметом дослідницького інтересу є можливості та перспективи розвитку в умовах сьогодення нестандартних видів туризму, а саме – військового туризму (воєнний туризм, мілітарі-туризм, «темний» туризм).

З огляду на такі тенденції питання відновлення туризму, зокрема у повоєнний період, є особливо актуальним в умовах сьогодення, що і лежить в основі актуальності тематики статті.

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року триває повномасштабна російська збройна агресія в Україні, наслідки якої вимірюються не лише колосальними людськими втратами, але й спадом

всіх сфер економіки, зокрема туризму. Масштаби втрат через стагнацію як зовнішнього, так і внутрішнього туризму сьогодні поррахувати неможливо, адже значна територія ще знаходиться під окупацією, де відбуваються активні бойові дії.

Оптимізму надає той факт, що шлях відновлення туристичної сфери після занепаду, спричиненого воєнними конфліктами пройшли такі країни як Ізраїль, Хорватія Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія та інші, де одним із видів відродження став саме військовий туризм.

З огляду на те, що економіка деякий час залишатиметься під впливом цієї нової реальності, ключовим напрямом модернізації туристичної сфери на сучасному етапі є розвиток нестандартних видів туризму, в тому числі військового туризму.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій. За думкою Плотнікової М.Ф. та Якобчук В.П. актуальність розвитку нових видів туризму зумовлюється потребою формування та пошуку шляхів стабілізації негативних процесів у національній економіці також дозволяє брати участь (хоч і не на пряму) у політичному процесі, починаючи змінювати інституційну структуру [14].

Військовий туризм (або воєнний туризм, мілітарі-туризм,

зброярський туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної із військовими та воєнними діями [6].

Ідея військового туризму не є новою: відколи війни стали частиною нашої історії, неабиякої популярності набуло відвідання не лише історичних пам'яток, а й різних воєнних об'єктів, що, в свою чергу, тісно пов'язані з історією, природою, архітектурою краю, а це дозволяє назвати воєнний туризм складовою частиною культурного туризму [5].

Ідея військового туризму полягає в тому, щоб зібрати максимум інформації про різні періоди історії. До військового туризму відносять замки, і пов'язані з ними військові дії, а також фортифікаційні споруди, місця відомих битв, ДЗОТи, ДОТи, окопи, залишки техніки, бункери, великі оборонні лінії часів I та II світових воєн, музеї зброї, танки та військова техніка, місця поховання загиблих воїнів [12].

Військовий туризм також охоплює такі напрями, як військові музеї; музеї, присвячені окремим військовим битвам і цілим війнам; меморіали, пам'ятники, місця боїв і історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових

морських кораблів, підводних човнів [9].

Ґрунтовний аналіз військового туризму свого часу зробили як зарубіжні, так вітчизняні науковці. Питання становлення та розвитку мілітарі-туризму у своїх роботах розглядали такі дослідники як К. Вебстер М. Метревелі, Д. Тімоти, С. Іванов, З. Косуха, І. Шамара, М. Савченко, В. Кушнарьов та О. Поліщук, О. Любіцева, В. Кіптенко, М. Кляп та Ф. Шандор, А. Мельник та ін. [1-18].

На жаль, фундаментальних праць щодо розвитку військового туризму під час російсько-української війни та після її закінчення не написано.

3. Матеріали та методи дослідження. Автором були використано матеріали вітчизняних та зарубіжних науковців в розрізі досліджуваної проблематики. Для досягнення мети було використано наступні методи дослідження: методи аналізу, синтезу та порівняння опрацьованого матеріалу, діалектичний метод, метод пізнання, метод об'єктивності, системний метод.

4. Формулювання цілей дослідження. Метою статті є аналіз специфіки розвитку військового туризму після закінчення російсько-української війни.

5. Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За думкою багатьох дослідників туризм в

Україні можна розглядати як глобальне явище, що здійснює економічну, соціальну та міжнародно-політичну дію. В цілому, на території нашої держави знаходиться 170 тисяч пам'яток, 65 історико-культурних заповідників, 6 культурних об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО [3].

До початку російської агресії туризм був однією з найдинамічніших галузей господарського комплексу України, що стимулював розвиток супутніх видів діяльності, і джерелом валютних надходжень, активно сприяв створенню нових робочих місць та тощо. Загальновідомо, що на території України існують усі історичні, географічні, природні, соціально-демографічні та економічні передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військових на територію України замість розвитку внутрішнього туризму спостерігалась багатомільйонна міграція населення всередині держави, а масовий виїзд громадян України за кордон не пов'язаний із туристичною метою (7,7 мільйонів людей стали внутрішніми переселенцями – це кожен шостий українець) [13].

За даними Держстату розрив між кількістю українців, що виїжджають за кордон, й іноземців,

які відвідували Україну, у 2021 році становить майже 12 млн осіб на рік (26 млн українців проти 14 млн іноземців).

Фактично з 24 лютого в'їзний туристичний потік втрачений на 100%, діловий туризм заморожений, а місцевий туризм перетворився на рух внутрішньо переміщених осіб, туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився.

Зараз цілковито безпечних регіонів в Україні під час війни не існує, що безпосередньо негативно впливає на туристичну привабливість країни, яка наразі близька до нуля. Іноземні туристи не мають можливості і бажання відвідувати Україну через регулярні масові артилерійські обстріли та ракетно-бомбові удари, суттєві руйнування інфраструктури, враховуючи підвищену небезпеку у світлі військових подій у світлі військових дій та припинення авіасполучення.

Реальність сьогодення така, що повномасштабні бойові дії на території України зумовлюють перебудову всієї сфери туризму, очікувано, що після завершення бойових дій з'являться нові популярні туристичні дестинації. Один з напрямків відновлення туристичної сфери України – розвиток військового туризму.

Військовий туризм, як окремий вид туризму, у світі

відомий доволі давно, але набув особливої популярності нині. Одна з причин популяризації військового туризму пов'язана з бажанням людей дізнатись більше про історію тих чи інших подій, відчути себе їхнім учасником. Цей напрям туристичної діяльності є достатньо універсальним, адже може задовольнити потреби туристів будь-якого віку та з неабиякими смаками.

У світі є багато прикладів, коли після масштабних конфліктів країни швидко відновлювалися та пропонували гостям різні туристичні продукти. Найбільш популярними країнами, які охоче відвідують мілітарі-туристи, є США, Росія, Ізраїль, Франція, Німеччина, Велика Британія, Китай, Польща, Чехія та Україна. Наведемо наступні дані, які свідчать про популярність даного виду туризму: у 2020 році внесок мілітарі-туризму в економіку США становив 204,5 млн доларів, відповідно в економіку Німеччини – 256,8 млн, Ізраїлю – 119,5 млн, Китаю – 114,1 млн, Іспанії – 56,5, Франції – 45,9, Великої Британії – 45,5 млн доларів [7].

Безумовно, війна в Україні не має аналогів в сучасній історії, тому неможливо провести коректну аналогію з жодною із країн, які пережили воєнний конфлікт та відродили туризм. Не слід забувати, що бойові дії в Хорватії, Ізраїлі чи Грузії були не

настільки руйнівними, як в нашій країні. Те, що трапилось з туристичним ринком України не траплялось в жодній країні, тому його реанімація буде особливою.

За думкою Кочевського Л.К. перспективи розвитку військового туризму в Україні наступні [10]:

- звернення до досвіду інших країн, які в даному напрямі досягли значних успіхів;
- вектор розвитку інтересу до місць, які стали пам'ятними маршрутами та повоєнними символічними місцями;
- розвиток «туризму пам'яті».

Військовий туризм на території України може бути актуальним для того, щоб переконатись на власні очі у лихоліттях, які відбувалися в Маріуполі, Бучі, Бородянці, Ірпені, Харкові, Ізюмі та інших містах і селах, а також з метою вшанування певних місць в Україні, таких як Дебальцево, Чорнобаївка, Зміїний острів тощо, що можуть бути унікальними символами слави.

Географічні особливості ресурсної бази військового туризму України на прикладі російсько-української війни наведено в табл. 1

Таблиця 1. Географія ресурсної бази військового туризму (2014-2022 рік)*

Область	Місто/Село	Памятка
Донецька	Дебальцево	«Дебальцівський котел»
Донецька	Іловайськ	«Іловайський котел»
Донецька	Донецьк	Битва за Донецький аеропорт (народження «кіборгів»)
Донецька	Слов'янськ	Бої за Слов'янськ
Донецька	Краматорськ	Бої за Краматорськ, геноцид українців (удар по вокзалу ракетою «точка-У» в квітні 2022)
Донецька	Сєверодонецьк	Бої за Северодонецьк
Донецька	С.Піски	Бої за Піски
Донецька	Маріуполь	Бої за Маріуполь, історія виживання й порятунку з Маріуполя, геноцид українців (авіаудар окупантів по драмтеатру), героїзм та незламність – «Азовсталь» - люди із сталі, ММК ім. Ілліча.
Київська	Буча	«Бучацька різня» (місто трупів та спалених танків)
Київська	Бородянка	“Найзруйнованіше місто Київщини”.
Київська	Гостомель	Знищення російського десанту, бої за аеропорт «Антонов», знищення української «мрії» (найбільший літак світу Ан-225 Мрія)
Київська	Ірпінь	Знищення мосту «життя»
Харківська	Ізюм	Звірства та масові вбивства
Харківська	Харків	Шрами війни – результати ракетних ударів та обстрілів
Херсонська	Чорнобаївка	«Побачити Чорнобаївку та померти», "День бабака", "синдром Чорнобаївки"
Одеська	Острів Зміїний	«Хто контролює Зміїний, той контролює хід світової історії»

* станом на вересень 2022 року деякі міста залишаються окупованими

Із табл. 1 видно, що об'єкти ресурсної бази військового туризму (станом на вересень 2022 року), які належать до російсько-українського протистояння, сконцентровано в п'ятьох областях: Донецька, Київська, Харківська, Херсонська та Одеська. Зауважимо, що цей перелік не є остаточним, оскільки і Чернігівська, і Сумська область перспективні в напрямку розвитку військового туризму.

Варто звернути увагу на те, що особливий потенціал для розвитку військового туризму має саме схід України. Якщо зараз будь-які впровадження воєнних турів у зоні ООС, за виключенням журналістської діяльності, є нелегальними, то у майбутньому місця означених подій можуть стати визначними об'єктами для військово-історичного туризму.

Крім того, для розвитку воєнного туризму в Україні крім об'єктів, що утворились під час російсько-української війни, що почалась ще у 2014 році, є маса об'єктів, що збереглись ще за часів попередніх воєн.

Загалом українці повинні мати розуміння того, що відбулося і якою ціною далась нам наша боротьба та перемога. Саме тому особливо важливо нам розвивати такий вид військового туризму, як «туризм пам'яті». Так, наприклад, за сприяння Державного агентства розвитку туризму буде розроблено

проект маршрутів пам'яті: частину зруйнованих окупантами об'єктів збережуть для історії, щоб показати, які злочини вчинила країна-агресор в Україні [6].

Отже, в умовах сьогодення воєнний туризм – це той вид туризму, який в майбутньому має привертати увагу не лише українців, але світової спільноти, про що свідчить уже сьогоднішня зацікавленість закордону до воєнних подій, що відбуваються в Україні, та і до України в цілому.

Кожна війна рано чи пізно закінчується. Ми віримо, що російсько-українське протистояння закінчиться нашою перемогою. Уже сьогодні весь світ відкриває для себе нову Україну – вільну, непоборну, демократичну. Весь світ знає про існування Бучі, Гостомеля, Ірпеня, Маріуполя, Северодонецька... Про місце української військової звитяги – острів Зміїний, та Чорнобаївка... Є велика впевненість, що український туризм має величезне майбутнє – з країни-донора Україна перетвориться в країну-рецепієнта в світовому туризмі.

6. Висновки.

Вплив воєн і воєнних конфліктів однозначно негативно позначається на туристичній сфері України, проте об'єкти та місця, що залишаються після таких подій, можуть слугувати розвитку такому напряму туризму як воєнний туризм,

привертаючи до себе увагу як внутрішніх, так і міжнародних туристів. Крім того, військовий туризм в подальшому може стати одним із важливих напрямів

патріотичного виховання молодого покоління українців та висвітлення масштабності подій війни на у світовому просторі.

References:

- Бакало, Н.В. Челембієнко, К.С. Потенціал медичного туризму в Україні/Н.В. Бакало, К.С. Челембієнко //EDITORIAL BOARD. – 2022. – С. 786.
- Барвінок, Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни/ Н.В. Барвінок // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2022. – Вип. 18(2). – С. 206–217.
- Барвінок, Н.В. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні / Н.В. Барвінок//Věda a perspektivy. – 2022. - № 4. – С. 11.
- Бойко, В.О., Далевська, Н.М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу/ В.О. Бойко, Н.М. Далевська// Управління змінами та інновації. – 2022. – С. 5–10.
- Горб, К.Д, Крутякова, Ю.П. Нові перспективи військового туризму в Україні / К.Д. Горб, Ю.П. Крутякова // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. – 2020. – С.87.
- Державне Агентство з розвитку туризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/news-and-announcements>
- Зарубіна, А.К, Сіра, Е.Д. Особливості туризму в умовах воєнного стану / А.К. Зарубіна, Е.Д. Сіра// Економіка та суспільство. – 2022. – №41. – 92–96.
- Кляп М.П., Шандор, Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
- Корнілова, Н.У, Скупенко, К.Д. Військово-патріотичні тури – сучасний напрямок внутрішнього туризму/ Н.У. Корнілова, К.Д. Скупенко // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні. – 2019. – С.42–47.
- Корчевська Л.К. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди/ Л.К. Корчевська// Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.
- Кушнар'єв В. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму / В.Кушнар'єв, О.Поліщук //

- Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. – 2018. – №1. – С. 107–118.
- Матвійчук, Л.Ю. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія/ за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. – 320 с.
- Моца А.В., Шевчук, С.Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні / А.В. Моца, С.Н. Шевчук//Економіка та суспільство. – 2022. – № 6. – С. 86–89.
- Плотнікова, М.Ф. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України / М.Ф. Плотнікова //Інвестиції: практика та досвід. – 2022. – № 3. – С. 102–112.
- Роїк, О.Р. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» // 2022. –№ 46. – С. 11–15.
- Федорченко, Н.В., Федорченко, В.К. Туризм доби епідеміологічних небезпек і воєнного часу та перезавантаження глобального простору / Н.В. Федорченко, В.К. Федорченко // Нове українське право. – 2022. – №2. – 120–126.
- Metreveli, M., Timothy, D.J. Effects of the August 2008 War in Georgia on Tourism and its Resource. *Tourism, progress and peace*. 2010. P. 134–148.
- Webster, C., Ivanov, S. Tourism as a force for political stability. *International Handbook on Tourism and Peace*, Drava Verlag, Klagenfurt, Austria, 2014. P. 167–180.

How to Cite:

Maliarchuk, N. M. ., & Chirva, O. G. (2022). PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF UNUSUAL TYPES OF TOURISM IN THE TERRITORY OF UKRAINE AFTER THE END OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AS AN EXAMPLE OF MILITARY TOURISM. *Economies' Horizons*, (4(22)), 34–42. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267014](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267014)